

Олег СОЛОВЕЙ

доцент Донецького
національного університету

УДК 821.161.2-5

ЗАРАДИ КУЛЬТУРИ НАЦІЇ

(З приводу епістолярного взаємнення
Ігоря Костецького з Юрієм Лавріненком і не лише)

Стаття присвячена осмисленню листів Ігоря Костецького до Юрія Лавріненка, цікавого та насиченого епістолярного взаємнення двох провідних культуртрегерів української еміграції. Постає І.Костецького, крім того, акумулює, зокрема і в цій статті, значно ширшу проблематику, пов'язану з непростими умовами життя та діяльності українських письменників в умовах еміграції. З листів І.Костецького вимальовується складна й кропітка щоденна праця людини, залюбленої в національну та світову культуру; людини, яка не мислила себе поза високою культурою модернізму й самовіддано працювала на вивершення модерністичного канону вітчизняної літератури.

Ключові слова: епістолярій, культура, еміграція.

На велику працю бракувало часу,
сили, знання. Хочеться вірити,
що Ігор зрозумів і не образився...

Оксана Соловей

Не думайте про читача, а думайте
про націю і, зокрема, про її культуру.
Нація не збігається з добою,
бо перше кругліше за друге.

Ігор Костецький.

З листа до О.Ізарського, 1959 р.

Добру справу, започатковану на початку століття „Кур'єром Кривбасу” та видавництвом „Критика” [13], підхопила редакція журналу „Київська Русь”, а канадський літературознавець Марко Роберт Стех укотре порадував шанувальників творчості Ігоря Костецького, вперше видрукувавши листи письменника до Юрія Лавріненка [10]. Без перебільшення, публікації в „Київській Русі” [10; 11; 12] (поруч із

матеріалами, що паралельно вже декілька років друкуються на сторінках „Хроніки 2000”, „Кур’єру Кривбасу”, „Світовиду” й „Сучасности”) суттєво додають до наших теперішніх можливостей у відтворенні цілісного образу письменника, перекладача, видавця та „видатного славіста із ФРН” [37, с. 400], І.Костецького. Завдяки всім цим публікаціям останніх років, поступово, але неухильно на мапі української модерної культури вимальовуються все більш і більш виразні контури духовного материка на ім’я *Ігор Костецький*. Єдиний, із ким, за масштабами щодня здійснюваного в ім’я національної культури, виникає непереборна спокуса його порівнювати, представляється діяч польської культури в діаспорі Єжи Гедройць [див.: 5]. До речі, останній, окрім всього іншого, може виступати ще й символічною культурною ланкою поміж Юрієм Лавріненком, із яким Є.Гедройць активно співпрацював і листувався у зв’язку з відомою антологією „Розстріляне відродження” (1959), та Ігорем Костецьким.

Листи І.Костецького до Ю.Лавріненка, що є лише незначною часткою масштабної епістолярної творчості цього, напевно, відчайдушного будівничого української культури, зберігаються в Бібліотеці рідкісних видань та рукописів Колумбійського університету в Нью-Йорку [36, с. 105], в архіві Юрія Лавріненка. На жаль, ми не маємо листів Ю.Лавріненка до І.Костецького, окрім одного. М.-Р. Стех зауважує: „Позаяк Лавріненкових листів до Костецького на даний час не вдалося віднайти, ця публікація представляє односторонню течію їхнього листування, в дзеркалі якої, однак, добре відображена цілісна картина. Ці листи — лиш мікроскопічна частка воістину монументальної епістолярії Костецького, переважна більшість якої досі не зібрана, а зі збереженого друком поки що вийшли тільки невеличкі та випадково підібрані фрагменти. Для дослідника культуротворчої діяльності української еміграції листи Костецького й інших провідних інтелектуалів несуть більше цінної інформації, ніж „офіційні” історичні звіти про події: з’їзди, доповіді, списки президій та комітетів, організаційні заяви й резолюції. Адже ж, як і впродовж мало не усєї нашої історії, явища, що їх ретроспективно вважаємо визначальними для української культури як такої й які в сукупності формують поняття національної культурної іден-

тичності, — у більшості випадків виникали в тіні, далеко від шумних політичних майданів і були результатом копіткої буденної праці нечисленної горстки індивідів, які часто працювали не тільки в край несприятливих обставинах чужого політичного тиску, але й усупереч інертності, байдужості, а то й підозріло-ворожому наставленню своїх власних консервативних, політизованих і далеких від культури земляків” [36, с. 104].

На жаль, архіви цих визначних культуртрегерів знаходяться за межами України; архів І.Костецького, до того ж, розпорошений і не в порядку, а відтак, повністю ще не досліджений. Парадоксально, але ще донедавна зацікавленість у пошуках архіву письменника з боку лише однієї людини, М.Р. Стеха, таки дала результат, — аж „до несподіваного знайдення архіву його невиданих творів у містечку Штралені на кордоні Німеччини з Голандією” [13, с. 13]. Як відомо, І.Костецький обдумував наприкінці 1970-х років видання 20-томного видання своїх зібраних творів, до якого залишив „начерки передмови” [див.: 13, с. 517 — 520]. Якщо архів письменника буде колись повністю опрацьований і описаний, можна сподіватися врешті-решт й на подібну розкш — взаємнення із зібраним Ігорем Костецьким. Також у м. Штралені було виявлено сина та спадкоємця І.Костецького, п. Андреаса Якубчіка [див.: 13, с. 521].

Листування І.Костецького з Ю.Лавріненком обіймає період з серпня 1957-го до 24 травня 1980-го року. Найбільш інтенсивним це епістолярне взаємнення було в другій половині 1950-х і в першій половині 1960-х років. Це був період активної літературної й видавничої діяльності для обох літераторів. Костецький у 1955-му році разом із дружиною Елізабет Коттмаєр засновує приватне видавництво „На горі” й усю свою енергію й талант редактора, упорядника й перекладача спрямовує на підготовку й видання творів світової класики й українських еміграційних письменників. Крім того, фактично, редагує, готуючи до друку, числа журналу „Україна і світ”, регулярно дописує до „Української літературної газети”, а потім і до журналу „Сучасність”. У 1963-му році видає свій „Збірник до 50-річчя”. Ю.Лавріненко редагує з І.Кошелівцем „Українську літературну газету” (проіснувала

з липня 1955-го до кінця 1960-го року), співпрацює з паризькою „Культурою” й готує на пропозицію Єжи Гедройця фундаментальну антологію української літератури 1920-х років „Розстріляне відродження” (Париж, 1959), пише для багатьох еміграційних видань. У березні 1966-го року після операції на серці Ю.Лавріненко зазнав паралічу лівої частини тіла. Саме з цієї, напевно, причини листування між ним і Костецьким надалі буде вже не таким інтенсивним, але триватиме до 1980-го року. Навіть одностороннє це листування дає змогу відчувати й побачити, наскільки ці люди переймалися національною культурою, присвятивши їй увесь свій час і, по суті, все своє життя. Ім'я Лавріненка завдяки упорядкованій ним антології, стало безсмертним. Ось що писав Костецький про цей „чудовий том” [10, с. 136], бажаючи зокрема підтримати й підбадьорити Лавріненка, який боровся з тяжкою недугою та іноді, вірогідно, втрачав рівновагу й віру в себе: „І, зрештою, нікому іншому, як саме тобі належить визначення цілої епохи як „розстріляного Відродження”. Можеш бути певний (зволь мені це невеличке пророкування): цей термін увійде накріпко в майбутню історію української духовної діяльності, так, як він уже широко прийнявся серед молодих інтелектуалів у нас удома. Тож усе в найкращому порядку” [10, с. 147]. Ім'я самого Костецького щойно лише всерйоз повертається, відкриваючи правдиві масштаби цієї велетенської постаті. Листи до Лавріненка надають щасливу можливість простежити ці „будні культуротворення” (М. Р. Стех), щоденну та відчайдушну боротьбу Костецького за ствердження української культури. На цьому шляху йому доводилось долати не лише інертність, нерозуміння або й відверту ворожість своїх земляків, але й переборювати традицію, яка уже склалась, і мала свою окрему інерцію у західному світі. Ось що пише Костецький опісля кількох років (!) методичного й напrawdę затятого просування ним п'єси „Народний Малахій” М.Куліша у театри Німеччині: „Треба бути готовим наперед, що передстоїть ще сила труднощів. Справа просування будь-якого українського твору — справа комплексна. Українців повсюдно ненавидять... Наша довга еміграція, від СБУ (донцовського, 1914 р.) і аж до найновіших днів, постаралася про те майстерно. Це й справді така нечувана любов

до батьківщини, що треба вживати бозна-яких зусиль, аби нейтралізувати її шкідливі наслідки у світі. Будемо робити все, що тільки в наших силах. А тим часом кріпімось духом та заціплюймо зуби” [10, с. 151]. Подібна затятість в ім'я культури нації є лейтмотивом листів І.Костецького, і то не лише у випадку з листами до Ю.Лавріненка.

У своїх роздумах про епістолярну творчість М.Коцюбинська зокрема зауважує з приводу епістолярного жанру, специфічної природи цієї людської діяльності: „Інтелектуальний продукт особливого роду. Текст як багатофункціональна система, дотична до різних сфер суспільної та індивідуальної свідомості, стилістично неоднорідна, змістово багатогранна, максимально — просто впритул — наближена до найінтимніших пластів духовного буття людини. Своєрідний синтез *ratio* й *emotio*. Явище межеве — на зіткненні різних аспектів і „жанрів” людської поведінки, різних рівнів самоусвідомлення людини. Від здійснення суто житейських „приземлених” комунікативних функцій — до самоцінних виявів духу. <...> неприхована „гаряча” характеристика звичаїв і персонажів певного середовища; хроніка доби, сповнена теплих шохвилинних деталей, що, не зафіксовані сьогодні, вже завтра підуть у непам'ять; автопортрети і портрети людей — від ситуативних мініатюр до монументальних полотен; „гра” розуму і сплески чуття, не призначені для широкої публіки, так би мовити, в одному примірнику — і тим цінніші... І все це — листи. „На них запеклась кров подій, — писав Герцен, — це саме минуле, яким воно було, зафіксоване і неглібне”. Сповнені неповторного аромату (епохи, середовища, людської індивідуальності), багатозначні, непередбачувані, як кожне поліфункціональне межеве явище, що живиться від різних джерел і виборює своє — осібне — місце в царині людського духу” [22, с. 5]. Все, що прозвучало шойно в цитаті, цілком правомірно стосується епістолярної спадщини одного з найпомітніших інтелектуалів української еміграції, І.Костецького, зокрема й добірки його листів до Ю.Лавріненка, про які нині мова.

За слушною думкою М.Коцюбинської, „лист — не тільки „автопортрет” автора, в ньому проступають риси адресата — хай і розмиті, окремими штрихами, але вони вгадують-

ся” [22, с. 61]. Адресат листів Костецького — людина цілком відповідна адресантові: колишній радянський політв'язень, українець-емігрант, літературознавець і вдумливий літературний критик, співредактор „елітарного модерністського літературного видання „Українська літературна газета”, що виходило у Мюнхені” [29, с. 32], — людина, що в складних і мало сприятливих умовах американського континенту фанатично працювала задля збереження й примноження української культури в умовах еміграції. Нещодавно Богдан Т. Рубчак опублікував цікаві спогади про Ю.Лавріненка в 1950-х роках [29]. З цього невеличкого фрагменту спогадів постає рельєфний образ *людини культури* — фанатично закоханої в національну літературу й віддану їй аж до самозабуття; до того ж, із деяким присмаком трагічності, що ще більшою мірою можна помітити у спогадах Ю.Шереха про його власні багаторічні та досить непрості стосунки з Ю.Лавріненком [Див.: 41]. Б.Рубчак зокрема згадує: „Стрункий, на зріст радше невисокий, жвавий, із загостреними рисами обличчя, на якому майже завжди грала усмішка” [29, с. 32]. Цю усмішку Ю.Лавріненка у своїх мемуарах згадує і Ю.Шерех, подаючи напрочуд добрий і теплий образ письменника, який не втратив здатності усміхатися людям ані у Харкові, ані значно пізніше в умовах довічної вимушеної еміграції: „<...> впадала в око <...> якась особливо чарівна посмішка в Лавріненка, наче в зайчика, що поласував капустою і оце щасливий у світовому масштабі” [41, с. 345]. А завершує свої нотатки Ю.Шерех пронизливими та дещо самокритичними (пам'ятаючи про складні стосунки, що склалися між ним і Ю.Лавріненком ув Америці) абзацами: „Може слід добирати факти до історії також за критерієм піднесення на душі? — шлях, вибраний в Америці Юрком? І не робити собі божка з американського прагматизму й „об'єктивности”? А героїзму з Юркового шляху не забереш, і того, що він зробив для української культури, не заперечиш. Чий шлях, отже, був помилкою? Хто з нас часом не журився тим, що він утратив на тому шляху, яким він пішов? На кого з нас не чигала самота? Ношу образ Юрків у душі, „неначе цвяшок в серце вбитий”. Образ друга й творчої особистості з посмішкою — колись, у давні роки, — зайчика, що поласував смачною ка-

пустою. Перед тим, як розійшлися наші шляхи” [41, с. 356]. Усмішка Ю.Лавріненка, про що дізнаємось від Рубчака, і у Нью-Йорку лишилась на своєму місці, а крім того, „завдяки дивовижному шарму йому вдавалося виманити того чи того письменника з кімнатки у підвалі й одразу ж заприятелювати. Лавріненко негайно запрошував до себе в гості — у крихітну квартирку, де він жив із дружиною, сином та дочкою, — щось перекусити, випити склянку вина. А вже потім починалися незабутні розповіді про літературне життя Харкова 1920-х — початку 1930-х років” [29, с. 32].

І.Костецький дуже обережно та максимально толерантно згадує та розпитує у листах про хворобу Ю.Лавріненка, й неодмінно зичить адресатові швидкого й успішного відновлення. Тим часом письменник лишався паралізованим, хоча міг говорити й навіть продовжував працювати. Зі спогаду Ю.Шереха становище Лавріненка виглядає доволі складним, а тому опір обставинам свідчить про неабияку мужність і волю письменника до життя: „Останні роки свого життя, десятиріччя, Юрко доживав напівкалікою, а далі й зовсім калікою. У 1950-х роках (помилка Ю.Шереха, операція мала місце в березні 1966-го. — *О.С.*), скоро після мого приїзду до Америки, його послали лікарі на операцію. Мої знання медицини ніякі, і не мені судити, чи операція була потрібна. Але його каліцтво було наслідком операції. Ми ніколи не довідаємося, чи воно, а може й саме спрямування на операцію не були наслідком бездушності американської медицини, яка аж надто часто керується статистикою й не зважає як слід на індивідуальні особливості пацієнта, а вони в людини, що провела молодість у голодній сталінській Україні, а зрілий вік у таймирському засланні, могли бути зовсім відмінні від тих, що спостерігаються в пересічного американця, виплеканого на стейках, гамбургерах і бейзболі...” [41, с. 355]. Варто додати, що, вже будучи паралізованим, Ю.Лавріненко спромігся видати ряд серйозних праць: збірку літературознавчих статей „Зруб і парости” (1971), книгу спогадів та есеїв „Чорна пурга та інші спомини” (1985), два дослідження творчості П.Тичини — „На шляхах синтезу кларнетизму” (1977) і „Павло Тичина і його поема „Сковорода” на тлі епохи: Спогади і спостереження” (1980). І „визрів як інтелектуал” [29,

с. 32]. Попри тяжку недугу, не припинялося й листування з Костецьким. Останній, високо відзначаючи роль Юрія Лавріненка та Івана Кошелівця у витворенні повноцінного літературно-художнього дискурсу в умовах української діаспори 1950-х років, писав у 1957-му році в рецензії на поетичні збірки молодих поетів Б.Рубчака й Б.Бойчука: „Завдяки всякої хвали гідній ініціативі „Української літературної газети”, культурному дітищу Ю.Лавріненка та Ів.Кошелівця, наша поезія в одну прекрасну мить збагатилася на кілька незаперечних імен” [14, с. 260]. Йдеться зокрема, про представників Нью-Йоркської групи поетів, яких І.Костецький свого часу підтримав, а потім розчарувався у них: „А що, скажи мені, я маю робити з цими „працівниками до сото-го поту” з Нью-Йоркської групи (ймовірно, так атестував їх Ю.Лавріненко. — *О.С.*), коли їхній піт іде на звеличення (та то на яке там звеличення! — на скигління, на квакання) отих „черепів” і „кісток”? Не можу збагнути, по якого хріна нам з тобою треба старітись, якщо діти наші не вірять у те, що почали робити ми, якщо вони нашу віру в життя замінюють вірою у казна-що. Крім того, я не вірю у ширість їхнього „екзистенціалізму”. А ще, крім того, вони, попри всю працю, ніяк не навчаться української мови. Усе це закоцюбле, без відчуття семантики, без відчуття мелодії, без відчуття ґрунту. Розумію, що трудно навчитися, не живши на ґрунті. Але ж досяг цього свого часу Антонич, так само не живши на рідному ґрунті (т.т. на ґрунті всієї України, а не тільки Лемківщини). Значить, справа не тільки у праці, а в якійсь волі — насамперед у волі до життя, у волі бачити перспективи. Гріх висловлювати такі банальності, які я оце висловлюю, але нема іншої ради, коли люди не розуміють найпростіших речей.

Я, як ти знаєш, напочатку вірив у них сильно. А потім вони почали крутити оцю волинку — і крутять, крутять, крутять... Скажи на милість, чому їхні ровесники у Києві роблять такі речі, з яких можна озорити горизонти всього людства, а ці, яким живеться хто й зна як краще, хто можуть здобувати світ іменем українського генія куди безперешкодніше, — цього не роблять?” [10, с. 146]. А ще сімома роками раніше Костецький уже висловлював свої претензії на адресу

етики екзистенціалізму (яку, здебільшого, сповідували й активно декларували учасники Нью-Йоркської групи): „Справа в тому, що нещодавно я прочитав п'єсу Артура Міллера „The Crucible”, а також бачив її зфільмованою за сценарієм Сартра. Це переповнило чашу мого терпіння супроти екзистенціалізму. До чорта з усім цим! Я абсолютно не маю нічого проти песимістичної літератури, але є якісь нитки, яких не можна рвати остаточно. Я агітую за Шекспіра цілком серйозно. Песимізм „Гамлета” чудовий і всеохопний, але яка ж радість цю річ читати й бачити на сцені. А сартризм це щось наче як погребіння живого під віко, в тісному просторі, де не можна вирівняти ні рук, ані ніг. І головне: пощо? Таж Бог, життя, смерть, почуття провини, викуплення, свобода, обов'язок ітд. — усе це речі неймовірно простіші, ніж їх намагаються зображувати ці паршивці вселенної” [10, с. 132]. Як стає зрозуміло з цитати, письменник гостро не приймає надуманий і штучно культивований песимізм Ж.-П. Сартра й компанії. Натомість, закликаючи сповідувати живе життя, вітальний дух і бачити перспективу: „Хочеться „Трьох мушкетерів”, хочеться „Дванадцятьох крісел”, хочеться такої прози, як „Підпоручник Кіже” Тинянова, як міцні репортажні оповідання Шкловського. Хочеться здорового формалізму, хочеться фалстафівського католицизму Честертонного патера Браврі. Хочеться, зрештою, буйної слов'янської крові у світовій літературі. Нашим молодим — уся дорога до цього” [10, с. 132].

Чільний представник Нью-Йоркської групи, Богдан Бойчук нещодавно таки назвав І.Костецького *представником високого українського модернізму*: „<...> в українській літературі існував також високий модернізм. Його уособлювали Костецький і Нью-Йоркська група” [1, с. 35]. Знаючи нарцисизм сього представника української літературної еміграції, цю оцінку можна потрактувати як аж надто компліментарну, хоча сам Костецький, безперечно, на неї заслуговує, і то значно більшою мірою, ніж уся Нью-Йоркська група разом узята.

Костецький у листах до Ю.Лавріненка не може оминати одного курйозного сюжету, пов'язаного з елементарним невіглаством рідної *енківщини* (як сказав би М.Хвильовий), що з

України перебралася за океан і продовжувала своїми отруйними міазмами нищити українську культуру. Костецький декілька разів згадує Вадима Сварога, дописувача канадського журналу неонародницького спрямування „Нові дні”. Цей, із дозволу сказати критик, із мало збагненою та просто маніякальною пристрастю виступав проти І.Костецького, звинувачуючи його в усіх можливих гріхах супроти української еміграції [Див.: 30; 31; 32]. Цікаво, що В.Сварог, бажаючи уразити опонента, удається до збаналізованого століттями використання образу „безплідної смоківниці”, як і колишній одіозний опонент українських футуристів Кость Буревій: „Російський футуризм розворушив теоретичну думку, і тим своїм крилом, що утворювало „Опояз”, спричинився до збагачення літературознавства, а наш, як безнадійний епігон, так і залишився „безплодною смоковницею” (у цитаті зберігаю орфографію „спіралістів”, до яких примкнув і всюдисущий московський фахівець із актуальної провокативної україністики К.Буревій. — *О.С.*)” [4, с. 170]. (За кілька десятків років по тому, озброївшись цією ж плиткою „аргументацією”, вже наш курйозний сучасник гостро й несправедливо атакуватиме [3, с. 13] ґрунтовну монографію О.Ільницького [24], присвячену історії та теорії українського футуризму). Костецький запідозрив, що під псевдонімом його запеклого опонента сховався Василь Чапленко; свою підозру він аргументував Лавріненкові в звичний і неспростовний, на його думку, спосіб — через аналіз ідеології й, головне, стилю свого опонента: „Сварог — не Чапленко? Василь Гришко? Хочу вас, хлопці, вилаяти за недостатню увагу до стилю еміграційних письменників. Для мене авторство Чапленка тут наявне як у ясновидінні. Один „Мовостиль” чого вартий. А рецензія „Сварога” на твори... Чапленка, де хиби автора прирівнюються до хиб... Гоголя” [10, с. 113 — 114]. Діставалося від Сварога й Лавріненкові. Й ось порада Костецького своєму адресатові: „Ти пишеш про нападки Гаків та Сварогів на тебе як про щось, що мені мало б бути відомо. Це помилка. Я вже багато років не читаю ніякої української преси за кордоном (крім „Сучасності”, яку мені присилають таки після перерви, яка мала місце безпосередньо по тому, як вони надрукували мою статтю, а потім вирішили, що стаття їм не подобається, і

надрукували — фактично проти самих себе — спростування). Моя щира порада — зроби й ти так. Мені тепер, з віддалі, просто незрозуміло, як можна взагалі хвилюватися від того, що якась смердючка з цього смердючого багна тебе напастує. Звичайно ж, смерть ходить за всіма нами, та поки ще не прийшла, варт робити щось таке, що матиме більше значення, ніж полеміка з трухлявими вітряками” [10, с. 151 — 152]. Це писано в червні 1972-го року, а в 50-х роках І.Костецький так само емоційно й різко реагував на виступи проти нього Чапленка-Сварога. Коментуючи переконання Костецького в тому, що Сварог і В.Чапленко — це одна особа, публікатор М.Стех подав таку примітку: „Костецький помилково припустив, що статті Вадима Сварога в газеті „Українські вісті” та в торонтському журналі „Нові дні” — це написані під псевдонімом тексти Василя Чапленка, прозаїка й публіциста, який, пропагуючи стиль „збагаченого реалізму” (на практиці схожого на соцреалізм), послідовно таврував у пресі еміграційних „модерністів” і модернізм загалом” [10, с. 111]. Звідки така впевненість у тому, що помилявся І.Костецький, залишається незрозумілим.

Відверто непереконливий захист Василя Чапленка супроти випадку І.Костецького спробував зміцнити реплікою „від редакції” П.Волиняк: „Стверджую, що Вадим Сварог і Василь Чапленко — цілком різні особи. Дуже добре знаю Вадима Сварога особисто ще із студентської лавки. Дивуюсь, як І.Костецький зумів обвинувачувати В.Чапленка в тім, що він виступає в українській пресі під псевдонімом В.Сварог („Українські вісті”, Новий Ульм) та ще й обвинувачувати його в тім, що він пише „хвальні рецензії” на власні твори: ані мовостиль, ані навіть тематика В.Сварога ніяк не можуть навести на таке припущення. Такі методи боротьби з немилими собі особами навряд чи можна вважати за нормальне явище” [див.: 38, с. 24]. Проти аргументів І.Костецького, який спирався, зокрема, на стилістичний аналіз статей В.Сварога й В.Чапленка, останній укотре зміг запропонувати лише брутальні образи, анекдоти й напівчутки: „Якось він (себто, І.Костецький. — О.С.) у не дуже тверезому стані бувши, побився був із своїм європейським приятелем, тепер уже федералістом, і якби не нагодилися були на цю чубійку

добрі люди та не відвели руки того федераліста з превеликою каменюкою, скерованою в його, циганову (мова й далі про І.Костецького. — *О.С.*), голову, то нам би довелося тепер не тільки оцей „огляд діяльності” (насправді, жодного „огляду діяльності” в цій статті В.Чапленка не відбулося, враховуючи на правду відчайдушну перекладацьку та видавничу діяльність І.Костецького, яка вже на червень 1958 року була добре відома усім зацікавленим людям української еміграції. — *О.С.*), а й вічну пам'ять йому писати” [38, с. 24]). Так і кортить опісля цієї цитати навести хрестоматійно відомі слова Миколи Хвильового: „Умри, Просвіто, краще не напишеш!”. Утім, про вичерпну інтелектуальну захланність В.Чапленка свідчить наступний пасаж із його статті: „Але самими статтями його (І.Костецького. — *О.С.*) наукова діяльність не вичерпується. З ласки отих багатих господарів він став був якось навіть редактором. І він зрадагував збірник „Хорс”, а в тому „Хорсі” вшанував Уласа Самчука тим, що помістив поряд з його поличчям запозичену з чужого дешевого видання світлину чужої кінозірки (Культура! Передусім культура, панове!)” [38, с. 23]. Тим часом Ю.Шевельов, викриває дешеvu халтуру й примітивні фальшування з боку В.Чапленка, повідомляючи про „кінозірку” у „Хорсі” наступне: „Журнал відкривали бюст Нефертіте (sic! — аж ніяк не „світлина чужої кінозірки”. — *О.С.*) і портрет Уласа Самчука” [40, с. 138].

У Володимира Державина про Сварога знаходимо наступні рядки: „... а що вже казати про такого собі С.Сварога (у В.Державина ініціал таємничого Сварога чомусь позначений літерою С. Хоча йдеться про людину, що, друкуючись у „Нових днях”, ховалася за псевдонімом *Вадим* Сварог. — *О.С.*), котрий, мабуть, поклав за мету зробити собі літературну кар'єру з настирливих наскоків на „важкозрозумілу” поезію модерністів, тим часом як для нього самого незрозумілою є й цілком елементарна поетична образність; отак він, наприклад, із приводу одного гарного перекладного вірша Яра Славутича твердить із кумедною тупістю недовченого педанта (mit tierischem Ernst, як кажуть німці), мовляв, „полум'яний спів” не можна вести „солодко і п'яно”, бо одному суперечить; „полум'яне не може бути солодким”. Отже, „полум'яний” поцілунок „солодким” бути не може, а

так само й солодкої кави, хоч би яка вона була гаряча, не можна — навіть гіперболічно — назвати „полум'яною"! Ну як же справді дискутувати з подібним індивідом? Адже для нього й клясичний пунш уже становить якусь незбагненну суперечність — бо ж і солодкий, і п'янкий, а горить” [8, с. 353]. Про цього одіозного Сварога знаходимо ляконічні, хоча й однозначні в оцінці, відомості у спогадах Б.Бойчука, але водночас їх чомусь немає в Ю.Шереха, Г.Костюка, Г.Грабовича й інших представників української літературної еміграції. Б.Бойчук пригадує наступне: „А такий собі Вадим Сварог (я досі не знаю, хто він такий) зробив літературну кар'єру, громлячи нас” [2, с. 55]. І далі, в іншому місці спогадів: „Насправді, була ціла плеяда критиків, убогих духом, які робили кар'єру, громлячи Нью-Йоркську Групу. Найголовнішим і найзавзятішим з них був Сварог. Я досі не знаю, хто ховався під тим псевдонімом. Він безнастанно громив нас, а ми безнастанно ігнорували його, ні разу не зареагували на його писання. Для мене Сварог був дуже цінним і цікавим феноменом, бо він унаочнював мені, яких меж і яких глибин може сягнути людська дурнота” [2, с. 102].

Сюжет, пов'язаний зі Сварогом, у контексті листування Костецького з Лавріненком далеко не вичерпує проблеми складних стосунків Костецького з еміграційною українською пресою. Якщо конфлікт із „Сучасністю” 1967-го року можна трактувати як екстраординарний, то про значно приземлений, але досить характеристичний випадок із „Українськими вістями” Костецький розповідає Лавріненкові всередині 1959-го року: „З „Вістями” в мене відбувся несподівано „крутий підйом”. Достотно за кілька днів по тому, як я виправив до тебе агітаційного листа на тему твоєї співпраці з ними, я раптом розірвав з ними і в той же день виїхав, щоб більше вже туди не повертатися. Це сталося за відсутності Багрянного, отже конфлікт не з ним особисто, а з... Чорт його знає, з чим. Причини і особисті, і громадські, і чисто смакові. Я ні в якому разі не білорук у робленні газети, і працював я там, що називається, день і ніч, не цурався ані укладання хроніки, ані формулювання відповідей редакції на листи читачів, ані іншої найчорнішої роботи. На обличчях у них незмінно грали всі райдуги пошани йтд. А тоді раптом в одній розмові

виявилось, що ці веселки ховають за собою страшний насторожений комплекс неповноцінності, і коли в одній принциповій розмові я сказав редакторові, що він говорить нелогічно, він з місця „впик” мене:

— Ну так, це вже давно відомо, що ви один тут геніальний.

Ну от мені й стало противно. І я відїхав. І не повернуся.

До того усього, це люди ліниві й паразитарні. Поки ти в них сидиш і їм усе виправляєш, воно якось іде. Але треба тільки відвернутися на хвилину, і вони починають робити ті самі помилки, ані-ні не дбаючи про те, щоб хоч трохи чогось навчитися. Їм ідеться лише про технічну допомогу, але газетний універсалізм когось, хто цю допомогу здійснює, породжує [в] них у душі зеленаву заздрість, таємну ненависть, і при першій же нагоді вибухає” [10, с. 130].

Тут лише варто додати, з якою наполегливістю Костецький просив свого адресата (про що він принагідно й сам згадує) написати статтю для „Українських вістей”, попри те, що й Лавріненко мав якісь складнощі з цією газетою: „Я знаю (і вони тут знають), що між вами були якісь неприємності, тобто між тобою й „УВ”. Але всі просять забути й відгукнутися. Що ж до мене особисто, то я за абсолютний мир у східняцьких лавах усіх напрямів, коли зачіпнуто й поставлено під сумнів саму східняцьку честь мундиру.

Напиши бодай щось коротке. Це само з себе буде сенсацією і вдаром для паршивців, коли твоя стаття раптом з’явиться в „УВ”. Ніхто не чекатиме, а ось раптом...

Напиши.

<...>

Напиши ж статтю для „УВ”. Сильну, талановиту, коротку, влучну.

Цими днями вислав тобі свій переклад „Ромео і Джульєтти” Шекспіра, у двох примірниках, один з яких прошу передати Гірнякам.

Напиши статтю для „УВ”.

Що поза тим нового?

Напиши статтю для „УВ”.

Вітай від мене щиро всіх твоїх.

І напиши статтю для „УВ” про поганців” [10, с. 115].

Як бачимо, припрошуючи до співпраці з газетою, Костецький імітує майже дитячий дискурс, чим, можливо, сподівається перебороти й здолати відразу Лавріненка до подібної пропозиції через колишні „неприємності”, про які докладно не повідомляється. Костецький був готовий на все, коли поставало питання практичної розбудови української культурної справи. Більше того, в одному з листів „для загального добра” він пропонує „бодай одному числу „УЛГ” перепочити без Костецького” [10, с. 127], хоч загальновідомо, як ревниво літератори ставляться до подібних речей. І все ж, він погоджується з Лавріненком, що колективна праця на літературному полі є малоефективною: „Ти маєш слухність: треба дбати про власне „одноосібне літгосподарство”, бо тільки так і можна щось встругнути. Колективна творчість на розмагніченому полі еміграції — виключається. Тож діймо одноосібно, пов’язуючи дії лише в таких принципових речах, як-от творчість Барки, — і нехай нас судять за сто років” [10, с. 130].

Читаючи цю добірку листів, по суті — безцінних документів-свідчень до характеристики української еміграції 1950-х — 1970-х рр., та, можливо, найцікавішої творчої особистості, отримуючи правдиву насолоду від можливості такого взаємнення з улюбленим письменником, укотре пригадую епатажні слова Емми Андіївської, якими вона дала коротку характеристику Ігореві Костецькому, відповідаючи на моє прохання згадати щось про людину, яку вона свого часу добре знала: „*Алкоголік, Герострат і той, Хто не пропускав жодної спідниці...*”. Таку лаконічну, але експресивну характеристику Е.Андіївська дала І.Костецькому на зустрічі з читачами, яка відбулася в м. Донецьку в Мистецькій галереї „13” 10 липня 2007-го року. Навіть без особливих моїх коментарів і механічного перерахунку зробленого І.Костецьким у якості письменника і видавця, кожному цілком зрозуміло, що алкоголіком він бути не міг. Ще меншою мірою надається його постать на заміщення посади Герострата в українській еміграції в період 1950-х — 1970-х років. Зрештою, і на всі спідниці, які міг бачити поруч, його часу так само, переконаний, не вистачило б; маю на увазі, — або вже виконувати ту надскладну та вагому працю [див. бібліографію І.Костецького:

19], яку він успішно вивершував у майже неможливих умовах еміграції, або вже перейматися спідницями...

А ось, як оцінює зроблене І.Костецьким Єжи Немойовський, людина з-поза української культури: „Костецький належить до тих рідкісних людей нашого покоління, яким культура допари і які спромоглися поєднати щиру прив'язаність до ідеалів та служіння власному народові з широким, європейським баченням найліпшого, що є серед літературних і громадських зразків... Як співпрацівник на арені міжнародних контактів, він відзначився такою великою чинністю, такою непідробною скромністю й такою привабною безкорисливістю, що де б тільки не траплялося мені його прізвище, як одразу ж спадало на думку порівняння чи то з великими бенедиктинськими працівниками літератури ХІХ сторіччя, чи то з євангелічними християнами перших віків” [цит. за: 7, с. 21]. Можна, звісно, взяти до уваги, що Є.Немойовський був особистим другом Костецького (він, зокрема, згадується у листі до Лавріненка), звідси, мовляв, і така висока й навіть урочиста атестація останнього, але я особисто схильний вірити оцінці доробку І.Костецького представником польської культури, ніж нашою Е.Андієвською, в словах якої явно відчутна давня образа, що не забулася за півстоліття. В одному з листів Костецького до Лавріненка є коротке речення, яке мало що нам сьогодні говорить, але дає можливість відчутти напруження або й роздратування адресанта при одній лише згадці родини Е.Андієвської: „До Емминої мами я писати не буду і не хочу, щоб вона знала мою адресу. Як тобі пощастить щось довідатись, буду тобі вдячний” [10, с. 148]. Можна лише припустити, що Костецький спитав Лавріненка стосовно самої Е.Андієвської, а той порадив написати до її матері, яка мешкала в США. Втім, як бачимо, така перспектива Костецькому, як мінімум, не смакувала.

І все-таки, незбагненним лишається факт аж настільки неадекватної реакції з боку Е.Андієвської на моє всього-навсього прохання розповісти щось про І.Костецького. Втім, можливо, пояснення такій поведінці Андієвської можна знайти у спогадах Б.Бойчука: „Повчав Віру Вовк, як писати, а Еммі Андієвській прямо поставив ультиматум: якщо вона не буде робити того, що він їй радитиме, то він виключить її з

літератури і ніколи не буде ні писати, ні згадувати про неї. Так і сталося: Костецький ніколи ніде не згадував про Андієвську, але з літератури її не викинув... Ніякий критик не має ні сили, ні авторитету викидати кого-небудь із літератури" [2, с. 96]. Я не можу повірити Б.Бойчукові, приблизно уявляючи, скільки насправді І.Костецький зробив для вітчизняної культури загалом і для багатьох молодих еміграційних письменників зокрема. Про це ж авторитетно свідчить у власних мемуарах і Юрій Шерех-Шевельов. Але продовжу цитувати Б.Бойчука, який, по суті, спростовує сам себе, повідомляючи аж надто малоприємні речі: „Іронія була в тому, що для нас (йдеться про учасників так званої Нью-Йоркської групи. — О.С.), які природно увійшли в модернізм, чи, радше, народилися в ньому і з нього, Костецький також видавався смішною постаттю. Я завжди уявляв Костецького як низеньку людину, яка з цілого розгону вривалася в двері модернізму. Оскільки ж двері були навстіж відкриті, Костецький за кожним разом вилітав вікном з другого боку" [2, с. 96].

У даному разі мене цікавить, чи прочитав Б.Бойчук хоча б щось із літературно-художнього, літературно-критичного або перекладацького доробку І.Костецького, який у нього так хвацько літає-вилітає у вікна-двері? І чи Бойчук коли-небудь чув про феномен власне, експресіоністичного стилевідчуття й такого ж мистецтва, яке бажано вирізняти з дискурсу дещо абстрактно-загального модернізму? Може бути, що ці мої питання залишаться риторичними, а шкода. Не говорячи вже про те, що автор „споминів у біографії” в одному місці таки прохопився, що „зустрічався з Костецьким тільки раз у житті” [2, с. 97]. Втім, це анітрохи не заважає йому бути безапеляційним експертом або, щонайменше, — переповідати анекдоти, приміром, від своєї „куми Галі”; причому, це досить злі та недобрі анекдоти: приміром, про „дружину-парашутистку” Костецького, з якою він ніби-то мав спільного сина; про цього ж сина, який виріс, а потім щось там не поділив із американськими гангстерами й загинув у Нью-Йорку; про те, як від своєї парашутистки Костецький ніби-то бігав „до вродливої попаді, дружини католицького священника, в яку закохався” [2, с. 96], і так далі, й таке інше. Що сказав би на це сам І.Костецький? Назвав би „барбосом” або „паршивцем”?

Можливо, цим і обмежився б. Шкода й гадати, але відповідь Леопарда („Леопардом” І.Костецького шанобливо називав В.Барка [див.: 34]) була б нищівною, можемо не сумніватися; втім, історія літератури, як і будь-яка інша історія, не відає про умовний спосіб. А з того огрому статей, рецензій, оглядів і коментарів І.Костецького, які сьогодні, завдячуючи Маркові Робертові Стеху, „Кур’єрові Кривбасу” й „Київській Русі” в значному обсязі доступні читачеві, навряд чи можна висувати думку про „Костецького як низеньку людину”, що ломиться у давно та широко прочинені двері модернізму. Воістину, щось однозначно хворобливе відчувається у деяких наших діяспорників у їх спогадах саме про І.Костецького. Про деякі нюанси стосунків І.Костецького з Нью-Йоркською групою можна дізнатися з передмови Марії Ревакович [28, с. 23 — 25]; а Марко Роберт Стех з цього ж приводу повідомляє наступне: „З одного боку, як послідовний та непохитний прихильник модернізму, він не міг не вітати експериментальних творів молодих (на той час) українських поетів, свідченням чого є рецензія на ранні збірки Богдана Рубчака та Богдана Бойчука. З другого боку, він скоро почав критикувати їх за недостатнє знання української мови, неадекватну поетичну майстерність, а то й одноманітність тем і поетичних засобів” [35, с. 223]. Ці слова М.Р. Стеха цілком підтверджує рецензія І.Костецького на три перші випуски (1959, 1960, 1961 рр.) альманаху Нью-Йоркської групи „Нові поезії”: „Коли я туди й сюди гортаю числа „Нових поезій”, мене вперто не покидає переконання, що за ґрунт і вдаваної простоти, і сливе нестерпного накопичування образкових витребеньок править таки внутрішня інертність наших нью-йоркців. Якщо хтось із них у поспіху забуває заретушувати певне місце вірша виссаною з пальця чудасією, то монотон — либонь постійний емотивний стан їхньої поезії — притьмом виходить назверх” [16, с. 273].

Сучасні випадки Б.Бойчука в книзі його споминів проти І.Костецького виглядають не надто симпатично, а головне — непереконливо. На жаль, сьогодні пам’ять письменника немає кому всерйоз боронити. Тим часом, Бойчук не помічає, що паплюжить він не пам’ять про конкретного окремого письменника, який ніби-то несправедливо розкри-

тикував (говорю — „ніби-то”, бо так здалося лише самому Б.Бойчукові [2, с. 96], тим часом рецензія Костецького не виглядає аж настільки критичною; на щастя, сьогодні вона доступна найширшому читацькому загалу, і кожен сам спроможний зробити власні висновки щодо оцінок Костецьким поеми Бойчука та його ж таки дружніх порад тоді ще молодому поетові) його недолугу учнівську поему „Земля була пустошня” (і звідки, цікаво, у тій Америці видобув аж настільки ідіотичне слівце — „пустошня”?! — незграбно пародіюючи, либонь, назву поеми Т.С. Еліота „Спустошена земля”), а ту сукупну літературно-мистецьку парадигму на еміграції, завдяки якій відбулося остаточне ствердження *модерністичного* дискурсу в українській літературі. Втім, можливо, агресія мемуариста на адресу Костецького може бути пояснена в досить простий спосіб: „І.Костецький був перш за все частиною того загальноєвропейського літературного процесу, до якого не прилучилася основна маса українських письменників у діаспорі, що для них Європа чи Америка стала лише місцем проживання, тоді як справжня культурна батьківщина лишилася по той бік кордону” [27, с. 497]. Як мінімум, та справжня культура лишилися у Європі, зокрема в Німеччині, у якій до кінця своїх трудів і днів залишався І.Костецький. Тож, хай навіть постфактум, але місце Б.Бойчука бачиться саме *поза загальноєвропейським літературним процесом*, — хоч би скільки він не надував щоки; і це навіть попри високу оцінку, яку отримав вірш Бойчука „Десь суть була...” від рецензента І.Костецького: „Цю річ <...> ми відносимо взагалі до найкращого, що в царині поезії було опубліковано за останнє десятиріччя” [14, с. 262]. Критик загалом дуже високо поцінував збірку Б.Бойчука „Час болю” (1957), дійшовши наступного висновку: „Нам здається, що в цьому випадкові можна з правом говорити про новий (не нео!) клясицизм” [14, с. 262]. Що ж до згаданої вже поеми „Земля була пустошня” (1959), то Костецький написав про неї, виявивши максимум такту і толерантності, висловивши свої (дуже фахові та присутні) зауваження, — хіба що з метою допомогти поетові, в якому бачив значні потенційні можливості: „Богдан Бойчук — поет великих можливостей: і тому, що працює в модерному стилевідчутті, і особистим хистом.

Тимто я й говорив тут так багато про відповідальність” [15, с. 267]. Як на мене, І.Костецький видав аж надто великий аванс молодому поетові в 1957-му році, а от В.Державин, та ще й двома роками пізніше буде вже значно суворішим і дасть Бойчукові дослівно таку атестацію: „Богдан Бойчук (народився 1927 року в Західній Україні, перебуває в Нью-Йорку) править за неперевершений зразок літератора, що є „довічним початківцем”, і то цілком непоправним, бо йому бракує елементарного смаку” [8, с. 368]. В.Державин писав це, маючи на увазі переважно збірку поезій „Час болю”, але ще більшою мірою ці слова критика могли б стосуватися теперішніх абзаців Бойчука-мемуариста, які не виявляють, на жаль, ані такту, ані смаку.

У зв'язку з подібною мемуарною неадекватністю принагідно пригадується й запис у щоденнику Аркадія Любченка від 19 січня 1945 року. Любченко планував у Німеччині видавати літературний журнал у дусі колишнього активного романтизму під назвою „Батьківщина”. В цій справі звернувся до кількох людей, відтак невдовзі пішов розголос, і він почав отримувати відповіді від зацікавлених осіб. І от як виглядають його рефлексії у щоденнику після надходження листа від І.Костецького: „Сьогодні в цій справі лист від І.Костецького, який замишляв видавати збірники приблизно такого ж характеру, як і „Батьківщина”. І він приєднується, пропонує зібраний уже матеріал, подаючи зміст запроєктованих ним перших двох збірників та вступну статтю до першого збірника. З цього всього видно одразу, хто він і куди він. Панфутуристський недоносок, людина пози, людина на котурнах. Стаття до „Хорсу” (і назву ж туманну придумав!) — це претензійна плутана тарабарщина. А все загалом — і жонклювання дзвінким словом, і сальтомортале думок, і... стилістично-архітектонічні, і дешевенький, давно нам відомий бляшаний патос, і посилення з перших же рядків на пріоритет Маяковського, а в останніх на Хлебнікова, — все свідчить про незжите замилювання російським футуризмом і намагання нав'язати саме звідти традицію, про нездорове трюкацтво, циркацтво. Може, за цим криється ще щось і поважніше. Треба попередити Маланюка й Самчука — вони в листовних своїх зв'язках із цим живчиком далися обдурити й погодились співробітничати в „Хорсі”.”

[23, с. 370]. Ця, переповнена жовчю, атестація І.Костецького з-під пера А.Любченка може бути пояснена хіба що тяжким фізичним станом останнього, позаяк він навіть не був особисто знайомий із тим, на кого так легко й швидко навішав усіх собак, зробивши аж надто миттєві й далекосяжні висновки. А з іншого боку, в цих записах А.Любченка, зроблених упродовж Другої світової війни, майже немає позитивних характеристик людських персонажів. Поготів, коли мова заходить про колег-письменників. Чого вартий хоча б його погляд на І.Багряного — безапеляційний, жорсткий і короткий, як постріл: „Багряний в останніх часах не показується. Дивак! Він хотів мене мати за „хлопчака“, мене, що пройшов громадсько-політичну школу з Хвильовим. Зарозумілий позер, опанований манією отаманства, взагалі плитка і все ж таки досить підозріла людина” [23, с. 258]. Тож, можна лише здогадуватись, яким надалі мало бути їх узаємнення в умовах літературної праці на еміграції, якби А.Любченко не помер у лікарні 25 лютого 1945 року й таки особисто познайомився із І.Костецьким.

Але, чим же, все-таки, так роздратував А.Любченка І.Костецький? Повністю наводжу цього листа від 16 січня 1945 року, позаяк він сьогодні доступний читачеві лише у одному виданні:

„Високоповажний Майстре!

Ю.Шевельов переказав мені Ваше звернення, і я дозволяю собі звернутись до Вас безпосередньо з тим, що думаю в цій справі.

Отже, ХОРС був задуманий, сказати б так, у пустелі. Зараз я довідався, що подібний намір плекаєте Ви: часопис красного письменства та мистецтва із суворими засадами та настановами. Незважаючи на те, що ХОРС практично готовий у першому збірнику та майже готовий у другому, і збірниках, складених у певному цілком визначеному ритмі, незважаючи й на те, що від імені ХОРСА я провадив листування з визначними українськими літераторами (Маланюк, Юрій Клен, проф. В.Петров, Самчук та ін.), — я не бачу ніякої причини для себе йти далі окремим шляхом, раз існує вже близький духом замір у заслуженого та досвідченого діяча, як Ви. Коли б Ви погодилися включити мене в число

Ваших співробітників, я не претендував би на жодну провідну роль, бо маю чисте зацікавлення самою справою, а не посадою.

Лиш просив би не минути увагою дещо з того, що вже мною підготовано для ХОРСА, а саме:

Назва (може Ви погодились би на неї, якщо погодитесь з засадничими моментами того проекту кредо, що його заготував я був для ХОРСА та в копії подаю тут).

Система побудови кожного числа (настановча стаття, красне письменство — первотвори, красне письменство — переклади, красні мистецтва включно з театром та кіно, це є проблемні, дослідницькі та рецензійні статті, тоді письменствознавча критика, міжнародний мистецький огляд, бібліографія).

Звичайно, це тільки, у свою чергу, „зустрічні пропозиції“, нездійснення яких жодною мірою не стало б мені на заваді до співробітництва. Так чи йнакше, я додаю також списки тих матеріялів, що ввійшли до 1-го та 2-го збірників ХОРСА (вкупі з запроєктованими).

Якби ж Ви погодились мати мене за співробітника, просив би вжити відповідних заходів (очевидно, як і до Ю.Шевельова), по змозі скорше — щодо різних оформлень переходу з „Дозвілля“, бо справа цього останнього мало живуча, а в разі розформування (якого чекають щодня) нас усіх можуть розкидати по арбайтс-амтах?

Євген Маланюк усе допитувався Вашої адреси. Лиш тепер, довідавшись про неї, можу йому ознайомити.

Зі щирою до Вас, Майстре, пошаною *Ігор Костецький* [17, с. 204 — 206].

Також я свідомо вдався до повного цитування листа І.Костецького, аби не виникало враження деякої суб'єктивності в подальшому моєму коментареві. А прокоментувати деякі речі, з огляду на таку неадекватну реакцію на нього в „Щоденнику“ А.Любченка, хотілося б. По-перше, впадає в око форма пошанування, обрана Костецьким у звертаннях до Любченка — неодмінно йдеться про Майстра — з великої літери, і Любченко, безперечно, на це заслуговував. Структура журналу ХОРС, про задум якого Костецький розповідає Любченкові, мала би максимально нагадати остан-

ньому про колишній журнал „Валпiте”. В зв’язку з чим Костецький продовжує: „<...> я не бачу ніякої причини для себе йти далі окремим шляхом, раз iснує вже близький духом замір у заслуженого та досвідченого діяча, як Ви”. Крім того, Костецький демонструє максимальну скромність і навіть невибагливість у питаннях організаційного та статусного вигляду майбутньої спільної справи на користь національної культури: „Коли б Ви погодилися включити мене в число Ваших співробітників, я не претендував би на жодну провідну роль, бо маю чисте зацікавлення самою справою, а не посадою”. Втім, на реакцію Любченка все це анітрохи не справило враження.

Можливо, на настрої і загальну інтенційність А. Любченка щодо І. Костецького, негативно вплинув лист Ю. Шевельова, який у певному сенсі, програмував як мінімум напівсерйозне ставлення Любченка до Костецького: „<...> Тепер мені лишається частина ділова. Вона поділяється на суто ділову і ділову-фантастичну. <...> Частина ділова-фантастична. Є у нас в редакції такий чоловік Ігор Костецький. Людина може середніх літературних здібностей, але доброго літературного смаку і горіння однією ідеєю. Ця ідея його — відійти від того агітаційного просвітництва, яке опанувало тепер нашу поцейбічну літературу і повернутись до традицій великої літератури нашої двадцятих років. І от задумав цей Костецький видавати такого характеру збірник (бо журнал не дозволять) під назвою „ХОРС”. Має вже принципову згоду від одного видавництва, має принципову згоду від декого з видатніших наших літераторів, що приблизно забезпечувало б матеріал на двоє чисел. Але конче хоче для цих чисел мати і щось Вашого. Я зі свого боку приєднався б до нього. Не знати, чи з цього вийде що. Але коли зароджувався МХАТ, наприклад, чи був він певний свого існування? Він жив ентузіазмом. А ентузіазм у Костецького заразливий і переконливий” [39, с. 196 — 197]. Утім, загальний тон, яким Шевельов рекомендує Костецького Любченкові, — все ж позитивний, хоч і з присмаком деякої містифікаційності („... відійти від того агітаційного просвітництва... і повернутись до традицій великої літератури нашої двадцятих років”). Тому реакцію метра можна пояснити хіба що станом здоров’я та тією за-

гальною недовірою до незнайомців (або й до добре знайомих людей), яку в ньому виробили дороги війни. В будь-якому разі, А.Любченко помилився у випадку з І.Костецьким і, напевно, він зміг би в цьому переконатися, якби вони мали можливість надалі особисто познайомитись і співпрацювати у Мистецькому Українському Русі; якби не нагла смерть А.Любченка після операції на шлунку.

Правдиві масштаби сього материка, що зветься Ігор Костецький наразі лише відкриваються, і до остаточного з'ясування цієї проблеми ми заледве тепер наближаємось. Утім, дехто із вдумливих сучасників Костецького ще в середині минулого століття знав, із ким пощастило мати можливість взаємнення й спільної праці. „Коли влітку 1983 „Свобода” принесла повідомлення про смерть Костецького, — згадувала Оксана Соловей, — я зателефонувала до Юрія Володимировича.

— Бачили? Помер Костецький.

— Бачив, — глибоко зітхнув. — Було нас троє, а зостався я один.

Ключ до цієї фрази є в листі Ю.В. з 26 лютого 1946 року: „<...> багато важать ще люди. Я благословляю той день і час, коли знайшов Костецького і Домонтовича.” [34, с. 154]. Редукуючи ім'я до криптоніму Ю.В., Оксана Соловей, звичайно, має на увазі письменника Юрія Шереха-Шевельова. Ця людяна реакція Ю.Шевельова на смерть Костецького, в якій одночасно прозвучала й найвища оцінка його діяльності, як на мене, доволі вагома; поготів, що за спогадами тієї ж О.Соловей, „між Костецьким і Шевельовим 1949 року пробігла чорна кішка, і вони „не помічали” один одного” [34, с. 149].

Втім, не так, аби зовсім не помічали. В 1956-му році, пишучи про книгу новел Е.Андієвської „Подорож” (1955), і міркуючи про можливі стильові джерела авторки, Ю.Шерех згадує Кафку, Кокто і Костецького; при цьому критик, нібито принагідно, але доволі боляче, як видається навіть сьогодні, зачепив найвагоміше, а саме — фаховість І.Костецького: „Костецький подарував авторці єдине, що він має — світ важкої з перепою голови, недогризених солоних огірків, їдених з хвоста оселедців і останніх, заблуканих нічних

трамваїв, що везуть одного напівпритомного пасажера невідомо куди, може в вічність, може в район поліції. На щастя, правда, авторка не взяла в Костецького його фрази, його ворожбитсько-шарлатанських маніпуляцій із словом” [42, с. 177 — 178]. На що Костецький спочатку хотів реагувати цілком адекватно — жорсткою статтею-відповіддю, але пізніше прохолонув до цієї образливої ситуації. Ось як цей випадок коментує М.Р.Стех: „Цей час (половина 1950-х рр.) позначав, зрештою, початок малопомітного назовні, однак глибокого особистого конфлікту між Костецьким та Шерехом (Шевельовим). Невдовзі Шерех вмістить у статті про прозу Емми Андієвської непричетний до тексту статті образливий абзац про Костецького, а роздратований тим Костецький почне писати довгу (нищівну в його оцінці літературознавчих есеїв Шереха) статтю „Клясицизм і клясицизм, або про межі прекрасного”. Проте, передумавши своє рішення, Костецький останеться знов (у друкованому слові) лояльним супроти побратима-літератора і залишить цей текст не лише неоприлюдненим, а й незавершеним (начерки статті зберігаються в архіві Костецького)” [35, с. 229 — 230]. І.Костецький у листі до Лавріненка про свої непорозуміння з Шерехом писав у жовтні 1957-го року спокійним тоном та в доброму гуморі: „Ні в якому разі не бери на-поважно мої систематичні випадки проти Юр. Волод. Я таки мушу віддячитися за „оселедця, їдженого з хвоста”. За це раптове й малопояснене хуліганство я його ще сильно впечу по всьому фронті (не в „УЛГ”, звичайно, а в „ХОРСІ”, якого обов’язково хочу поновити). Але, звичайно ж, це тільки „спор славян между собою”, і те, чим він сильний і потрібний для нації (без перебільшень у застосуванні цього мало смачного слова), я визнаю, може, більше, ніж його безпосередні адоратори” [10, с. III]. Впадає в око вкотре тверезий розрахунок Костецького: особисте ніколи не застує в його очах значно вищі інтереси національної культури. В цьому виявляється не лише його інтелігентність та інтелект, а якесь категоричне та остаточне самозречення заради культури нації. Направду, таких постатей у національному пантеоні культури знайдеться небагато.

А підсумкова оцінка Ю.Шерехом постаті І.Костецького, яку наводить О.Соловей, засвідчує, що є час, аби розкида-

ти каміння, але завше надходить час збирати його, — якщо ходять про людей і великих, і — водночас — глибоко порядних. Згаданий у спогадах О.Соловей В.Домонтович, до речі, залишив і свою лаконічну, але цікаву зарубку до образу Костецького. У нарисі з весни 1947-го року, в якому Домонтович розповідає про виставку французького 'модерного мистецтва; він подає коментарі Ігоря К., що їх той виголошує, звертаючись до третього з товаришів, які разом оглядають картини (я припускаю, спираючись на вище цитований лист Ю.Шереха до О.Соловей, що, цим третім міг бути саме Ю.Шерех-Шевельов):

„Я тричі побував на виставці в ці перші теплі дні цьогорічної невиразної весни. Одного разу я був з двома своїми друзями. Ми стояли перед картиною, що мала хронологічну дату вже повоєнного року: смуги барв розкладеного світла, кольорові площини мистецтва, що хотіло бути безпредметним.

„Я знаю, — сказав Ігор К., — звертаючись до нашого супутника, ви приймаєте мистецтво імпресіоністів, але не приймаєте цього, бо ви не певні, що воно зображує щось!“. Наш супутник не заперечував. „Так, — згодився він, — що, приміром, зображує ця картина?“. „Мистець хотів відтворити потік свідомості!“ — відповів К.

Коментар був слушний. Цим коментарем був перекинений міст від літературної манери Джемса Джойса до малярства, яке претендує репрезентувати живопис наших днів” [9, с. 258].

Утім, Костецький, своєю чергою, Домонтовичу приділив значно більше уваги, створивши, по-перше, понад переконливий розбір роману „Доктор Серафікус” (цей текст уперше був надрукований як післямова до мюнхенського видання роману В.Домонтовича 1947-го року) [20, с. 196 — 207], а крім того, лишивши нащадкам ще один, не менш цікавий документ [18]. А наприкінці свого спогаду про Домонтовича, Костецький, між іншим, зауважує: „Зберігається в мене й автограф його недрукованої статті „Ігор Костецький та його критики“.” [18, с. 213].

Ну а те, що хтось визначає І.Костецького як *нігілістичного модерніста* [25], — не має жодного сенсу для того, хто розуміє не лише роль і сукупну вагу цього письменника та

видавця для розвитку української культури, але й специфіку катастрофічно-критичного світогляду І.Костецького, передовсім — письменника-експресіоніста, а тому *a priori*, засадничо, світоглядно — протиставленого модернізму в аспекті, передовсім, етичному. Деяку, зовсім не зайву корекцію поглядів Соломії Павличко стосовно І.Костецького, як на *нігіліста*, здійснив свого часу ще Григорій Грабович [6, с. 260]. Утім, і С.Павличко таки мала свою ситуативну теоретичну рацію, спираючись, приміром, на погляди Гайдеггера та екстраполюючи їх на ситуацію в українській літературі на еміграції [25, с. 385]. Та ще більшу рацію мала дослідниця, коли писала про І.Костецького на початку 1990-х років, звертаючись до науковців або й ширшого культурного загалу: „Його художні твори, а також критичні статті й виступи підтверджують, що напередодні ХХІ віку українська літературна історіографія не помітила однієї з ключових фігур власної літератури в ХХ сторіччі” [26, с. 135].

Характеристика, яку в своїх спогадах Григорій Костюк дає Ю.Лавріненкові змушує згадати атестацію, яку Ю.Шевельов дає І.Костецькому у листі до А.Любченка. Г.Костюк, подібно до Ю.Шевельова, але вже говорячи про Ю.Лавріненка, також відзначає передовсім літературні здібності й схильність до „фантастичних” ідей і винаходів: „Деся наприкінці 1946 року прибився в наші краї з Австрії мій давній, ще з Харкова, приятель Юрій Лавріненко, тоді вже більше відомий під псевдонімом Дивнич. Він одразу ввійшов у наше ближче товариство, зокрема, в коло „Українських вістей” на чолі з Багряним. Здібний, з гострим і проникливим розумом літератор, добрий журналіст, на еміграції він придбав ще одну рису — творця й винахідника різних привабливих мрійно-фантастичних ідей та планів. Його приятель Іван Кошелівець, який жив з ним довше в Австрії, за цю рису характеру прозвав його Хлонею” [21, с. 195].

Зі згадок Г.Костюка про І.Костецького, їх вибіркового та явно упередженого характеру, можна зробити безпомилний висновок, що І.Костецький не належав до найближчого кола знайомих автора мемуарів. Ім'я Костецького виникає передовсім у зв'язку з трагічною історією Т.Осьмачки, окремий сюжет про якого починається в цих мемуарах від 1958-го року.

Г.Костюк дуже тепло й співчутливо згадує про неприкаяного в умовах еміграції Теодосія Осьмачку й досить детально розповідає про останні чотири роки життя (1958 — 1962) поета. Саме в цьому контексті мемуарист згадує кількох людей і, чи не найчастіше, І.Костецького, який навіть не мешкав у США, залишившись, як відомо, у Мюнхені. Ця лінія спогадів обертається довкола, напевно, складної та драматичної історії двох перекладів драм В.Шекспіра з-під пера Т.Осьмачки, — „Макбет” й „Король Генрі IV”. Про незбагнено тяжку долю цих перекладів, зокрема вже й на етапі публікації, писав і сам Костецький до Лавріненка (21 лютого 1961-го року): „Осьмаччині переклади з'являться в цьому році обов'язково. Та треба ще подолати силу труднощів. Над цим твором висить дійсно якась особлива власна судьба” [10, с. 142]. І ще раніше, наприкінці 1960-го року: „З Осьмаччиним Шекспіром нові труднощі, яким поки що нема прогляду. Страшна зоря переслідує ці переклади, які не можуть ніяк від 1931 — т.т. вже тридцять років — бути надруковані. Осьмачка шле мені з Філядельфії відчайдушні листи, а я, на превеличезний жаль, не можу йому нічого втішного поки що сказати. Попри все сподіваюся, що все-таки наступного року, може, ще до березня книга нарешті з'явиться” [10, с. 140].

А ось як від самого початку сприймає Г.Костюк слова Осьмачки про працю над перекладами Шекспірових драм і сподівання вельми нужденного письменника на гонорар від І.Костецького (лютий 1958 р.): „Секрет ще й у тому, що ці обидві п'єси обіцяв видати Ігор Костецький у своєму щойно заснованому видавництві „На горі” і, що найважливіше, обіцяв навіть гонорар у 500 доларів. Як власне гонорар за таку велику працю, ця сума становила мізер, але для зубожілого Осьмачки вона була тим жмутком свіжої зеленої травиці на кінці дишла, що нею спритніші візники спонукають голодних коней тягтися з усієї сили. Ці обіцяні 500 доларів смачно „пахли” Осьмачці й він тягнув свого воза далі у доброму творчому настрої” [21, с. 342]. Тут же, поруч, Г.Костюк робить запис про негаразди з психічним здоров'ям Осьмачки, що мали місце, починаючи від кінця лютого 1958-го року.

Наступний спогад Костюка про одну з розмов із Осьмачкою на попередню тему: „Увесь травень і першу половину

червня Осьмачка був відносно стриманий і, можна сказати, в активному творчому ритмі. Трагедія „Макбет” була вже в основному готова, і він напружено працював над перекладом „Генрі IV”. <...> Якимось прийшов у доброму настрої й сказав, що одержав листа від Костецького. Той обіцяє, як тільки переклад „Короля Генрі IV” буде закінчено, відразу прислати 250 доларів. Ага, — подумав я, — новий пучок свіжої пахучої травиці для коняки. То була звичайна буйда Костецького. Але Тодосеві я нічого не сказав: хай собі тішиться, це ж дає йому певний поштовх до праці. І то корисно” [21, с. 348].

З наступної в часі розмови Костюка з Осьмачкою:

„<...> — Сподіваюся закінчити свого „Генрі IV”. Ось тільки прикро, чому Костецький і досі не прислав обіцяних 250 доларів.

Я сміюся:

— Не чекайте тих 250 доларів, а закінчуйте й висилайте йому обидва переклади.

— Та що ви! Як? А ті 500 доларів, що Костецький обіцяв? Махнути на них рукою?

— Тодосю Степановичу, — кажу йому щиро, — ну звідки Костецький візьме тих 500 доларів? Це просто було його добре дружнє побажання визначити бодай символічно гонорар.

— То чого ж ви радите висилати йому мої переклади?

— А того і для того, що це єдина надія все ж таки опублікувати цю вашу роботу. Бо ні один видавець на еміграції не ризикне таке видавати. А Костецький знає ціну цим перекладам і, можливо, знайде фонди на їх видання. А це вже був би великий успіх. Отже, гонорару він вам не заплатить, але видати переклади — може.

— Я на таке здирство не погоджуся, — каже пригнобленим тоном Осьмачка.

— То ваша воля.

І на цьому наша розмова скінчилася” [21, с. 359 — 360].

Чи не оце, „кажу йому щиро”, Г.Костюка й призвело Т.Осьмачку до ночівлі на лавках у мюнхенському парку над Ізаром? Цілком може бути. Хоча ще весною 1960-го року він повідомив Костюкові, „що йому добре працюється. Відшліфує свої переклади „Макбета” й „Короля Генрі IV”, що їх

„цими днями” висилає Костецькому. Той поклявся в останньому листі, що ось-ось вишле гроші” [21, с. 368]. Ось сучасний коментар до цієї ситуації від Михайла Слабошпицького: „Авантюрник Костецький, обіцяючи гонорар Осьмачці, звичайно ж, не мав ніякогісінького уявлення, де він видобуде ті гроші. Але він не міг не знайти кошти для видання перекладу. Для цього він умів видобувати гроші майже з-під землі. Загалом цей химерний чоловік <...> умів робити майже неможливе. <...> До всіх своїх літературних талантів Костецький мав ще й таланти організатора та менеджера (поміж українців вони зустрічаються просто вкрай рідко!). Задумуючи котресь видання, він ніколи не допускав, що воно не здійсниться через фінансовий вакуум. Костецький відважно, як корсар, кидався в кожне таке плавання і йому щоразу щастило не втонути, він-таки „впливав”, він був, як мовиться, на щиті. Завдяки цьому маємо в нашій культурі всі ці тексти, видані на відмінному поліграфічному рівні. Костецький не нарікав на те, що світ не хоче допомогти українській справі, а тому й нічого до нього з якимись пропозиціями звертатися <...> він сміливо звертався до всіх можливих західних фондаций, він їх зацікавлював, переконував у тому, що підтримка його українських проектів вигідна передовсім для них, що вона сприятиме їхньому публіситі, — і йому йшли назустріч. Костецький, здається, єдиний з усіх тодішніх українських еміграційних літераторів, хто встановив особисті й творчі контакти з відомими західними письменниками (а ще з найвідомішими тогочасними мистцями, як от експресіоністи Оскар Кокошка та Людвіг Майднер, або й політиками — до прикладу, президент Сенегалу Леопольд Седар Сенгор і президент Індії Сарвапаллі Радакрішна. — *О.С.* [див.: 7, с. 20]). <...> Як пише Шерех, Костецький завжди був там, де є гроші. І, що принципово важливо, грошей він шукав не для себе особисто, а для своїх незліченних творчих проектів на зразок того ж Шекспіра в Осьмаччиному перекладі. <...> Знайшов Костецький кошти й для Осьмаччиного Шекспіра — видання фінансово підтримав Казімір Едшмід, з яким Костецький був у добрих стосунках і якого він перекладав на українську” [33, с. 348 — 350].

Ще з однієї розмови Костюка й Осьмачки: „Почувши згадку про Костецького, я усміхаюся й кажу жартівливо...” [21, с. 365]. Г.Костюк, як видно, сприймав бажання І.Костецького стимулювати Т.Осьмачку до праці над перекладами й підтримати його фінансово виключно несерйозно, й навіть жартівливо. Що не могло, між іншим, не дратувати психічно хворого Осьмачку, який до того ж, узагалі дражливо ставився до грошових питань (Г.Костюк, зокрема, говорить про таку рису Т.Осьмачки, як заздрість [21, с. 359]), постійно підозрюючи, що його намагаються обдурити. Зі спогадів Марії Кейван: „А на пункті грошей Осьмачка був спеціально вразливий. Був дуже чесний у грошових справах, та впадав у неконтрольовану лють, коли думав, що хтось хоче його обдурити” [цит. за: 33, с. 225].

І ще один уривок зі спогадів Г.Костюка. Тут він висловлює міркування щодо мотивів, які закинули Т.Осьмачку аж до Мюнхена: „Але ж сів і полетів до Мюнхена. Мета була: зустрітись з Костецьким, довідатись, як іде друк його перекладів Шекспірових драм і найголовніше — вирвати давно обіцяний гонорар у 500 доларів. Мюнхенці, тобто українська громада, прийняли Осьмачку холодно й байдуже. Він не мав навіть де переночувати. Часом, коли щастило з дозволом, ночував у нужденних еміграційних установах, але переважно — на лавках у парку над Ізаром. На одній з таких лавок наприкінці травня 61-го року його розбив параліч — він лежав у безпам'яті” [21, с. 369]. Ночування у скверах, на цвинтарях і в підвалах, як і складні відносини зі знайомими, — все це було відоме Т.Осьмачці ще в Києві на початку 1930-х років [див.: 33, с. 95]. Але тоді він був на тридцять років молодшим. Тоді минулося, тепер — тяжка хвороба. Ясно, що серед не вповні персоналізованих „мюнхенців” головною „звинуваченою” особою є передовсім, І.Костецький, зрештою, згаданий у цитованому абзаці спогадів Г.Костюка, й до якого ніби-то (швидше за все, так і було), добирався з-за океану Т.Осьмачка. Чи бачились Осьмачка й Костецький у Мюнхені, і яким було їх взаємовідношення після кількох років напруженого листування з приводу перекладів драм В.Шекспіра, які так мріяв видати І.Костецький у своєму видавництві „На горі” (й таки

видав того ж 1961-го року), — нам невідомо. Принаймні, в листах до Лавріненка Костецький про це не пише. Можливо, щось могли б прояснити документи з особистого архіву І.Костецького (щоденники, нотатники, листування з Т.Осьмачкою тощо), але такі документи ще й досі залишаються недоступними. В тому, що І.Костецький щиро бажав зробити драми Шекспіра набутком зокрема й української культури, сьогодні можна не сумніватись. Із перекладами Осьмачки він познайомився за посередництва Юрія Клена й безпосередньо працював із ними, готуючи до друку, в складних умовах ДіПі: „В „Арці” навіть планувалися до друку окремі фрагменти „Короля Генрі IV” (їх монтаж готував І.Костецький). Однак той номер часопису вже не побачив світу — його „з’їла” валютна реформа в Німеччині. Рукопис перекладу загубився при переїзді редакції. Єдиний уривок, що був на руках у Костецького (воістину, артефакти, приналежні до української культури, опинившись у руках І.Костецького, ніколи не гинули, а завжди були гідно зреалізовані. — О.С.), з’явився друком на сторінках журналу „Україна і світ” (редактором якого був І.Костецький. — О.С.) у 1958 році” [33, с. 348]. У спогадах Ю.Шевельова про І.Костецького лейтмотивом є думка про фанатичну відданість Костецького мистецтву й культурі: „Але був у нього один ідол, якому він уклонявся беззастережно. Це було мистецтво, як він його бачив і яким хотів, щоб воно було. Якщо мистецтво заходило в конфлікт з мораллю, з послідовністю, з чесністю, з приязню, — перевагу завжди віддавано мистецтву. Так було в „Дозвіллі”, так було і в МУРі. Сама його вірність МУРові була відданістю мистецтву. Пізніше, коли МУР перестав існувати, перебіг життя Костецького визначався цією релігією його душі. Він був і лишався тим, що можна було назвати, хоч це й звучить ідіотично, *леопардом на послугах мистецтва*” [40, с. 143]. Про це ж свідчать слова І.Костецького, винесені до *motto* цієї статті. Культура нації для Ігора Костецького — понад усе.

У листах Костецького можна знайти підказки, які, можливо, пояснюють відверто суб’єктивне ставлення Г.Костюка до нього. Швидше за все, має місце елементарна людська об-

раза й неповнота взаємнення, що могла виникнути, зокрема, й через неможливість безпосереднього контакту між Костецьким і Костюком. Про один цікавий факт свого взаємнення з Г.Костюком розповідає Костецький Лавріненкові: „Костюк сповістив мені, що переклад „Патетичної сонати” давали читати Гавптманові, і що він був захоплений. І цей „факт” наведено в одній моїй статті про „Малахія”. А потім Костюк якось з невинним обличчям признався: „Я помилився. Це був не Гаптман, а Макс Гальбе”. І от тобі джерела!” [10, с. 138]. Фаховість для Костецького була необхідною та безпосередньою передумовою будь-якої діяльності, а на нині культури — і поготів. Цей епізод із Костюком Костецький переповідає Лавріненкові не просто так, а „виловивши” в його антології „Розстріляне відродження” бездоказовий, хоча і цікавий факт, який стосувався О.Довженка та його ніби-то стосунків із німецькими мистцями. Костецький, перебуваючи в Німеччині, оперативно зв'язався з фігурантом історії, згаданої Лавріненком у силветі, присвяченій О.Довженкові, та з'ясував, що має місце, як мінімум, неточність або помилка. Про що й розповів, уживаючи максимум такту, упорядникові антології. Костецькому при цьому ходить, передовсім, про фаховість й науковість українського науково-культурного дискурсу, а не про творення нової міфології довкола українських артефактів. А наприкінці додав історію використання неперевіреного факту з власного досвіду, в якій і фігурує Г.Костюк. Ю.Лавріненко цілком міг поділитися цим із Г.Костюком.

Тепер звернімося до позиції І.Костецького стосовно видання Шекспірових перекладів Осьмачки й зокрема, до фінансового аспекту цієї дещо заплутаної Костюком історії. Також варто звернути увагу, наскільки тепло та турботливо щоразу згадує І.Костецький про Т.Осьмачку в листах до Ю.Лавріненка. Зокрема й останнє його питання щодо хворого Осьмачки у листі від 19 червня 1962-го року: „Що треба, щоб Осьмачку примістити спокійно? Грошей? Сповісти, прошу” [10, с. 145]. І ще перед тим: „Як здоров'я Осьмачки? Чи здатен він реагувати на цю книжкову появу його титанічної праці?” [10, с. 143]. Ця історія з перекладами Осьмач-

ки відображена в листуванні Костецького з Лавріненком досить ґрунтовно. Уже в першому листі Костецький викладає кілька прохань до свого адресата, серед яких і таке: „Вживи всього свого чару, щоб видурити в Осьмачки на предмет публікації його переклад Шекспірового „Генрі IV”. Він з ним носить, мов отой з писаною торбою, і не друкує, може десь загубити, і це буде непоправна втрата, бо переклад розкішний і одноразовий. Якби пощастило в нього дістати хоч на час машинопис, я зробив би швиденько копію, і тоді або фрагментами друкувати в „УЛГ”, або окремим виданням. Я роздобув би тоді вже й кошти, або склалися б якнебудь. Також треба перевидати й його переклад „Макбета”. Ці речі треба конче врятувати для майбутнього. Постарайся, Юрку!” [10, с. 107]. З цитати можна збагнути, наскільки стратегічно мислив Костецький у питаннях, які торкалися української культури — попри безчасся й ситуацію остаточної відірваності від батьківщини. Очевидним є його цілісне бачення майбутнього культурного простору України. Який був би прикро невивершений, якби переклади Осьмачки Шекспірових драм виявились утраченими. З іншого листа Костецького: „Як тобі відомо, я протягом років б’юся, щоб видати Осьмаччині переклади з Шекспіра: „Макбета”, виданого ще в Києві і перетвореного сьогодні на бібліографічну рідкість, і „Генрі IV” (з Фалстафом), який має історію не менш авантурничу, ніж історія з „Старшим боярином”, і який ще й досі не виданий, хоч нараховує 30 років свого існування. Не треба багато пояснювати, якої ваги для української культури це справа.

Отож, я тепер пов’язався, нарешті, з Осьмачкою листовно. Він згоден дати твори для видання, але зажадав 1000 доларів. Розумієш сам, що така сума не валяється на Карльспляці в Мюнхені. Щоб її змайструвати, мушу багато працювати по-заробітчанському.

Але цей шлях довгий. <...>

Тож я придумав такий спосіб. За друк „Баляди про Редінгську тюрму” Осьмачка зажадав 25 дол., тобто щось із 100 нм. З фонду, який створюватиметься при „Слові” від находжень за розпродаж книжки, нехай йому буде виплаче-

но не 25 дол., а 100 дол. Але всю решту нехай буде збирано на шекспірівське видання, щоб заплатити йому бодай оті перші 250 дол. авансу, що їх він жадає як умову для надіслання мені машинописів. Я зо свого боку збиратиму гроші як тільки сил вистачить” [10, с. 119 — 120].

Як видно з листа, Костецький був змушений не лише втілювати практичну справу видання цих перекладів, знаходячи для цього кошти, але й дбати про оплату гонорару перекладачеві. І, якщо Костецькому ходило передовсім або і виключно про нарощування м’язів української культури, то для Осьмачки, на жаль, передовсім важили гроші. Зрозуміло, що він їх гостро потребував, але де міг Костецький узяти 1000 (а не 500, як фігурує в спогадах Г.Костюка) доларів? Уже в наступному листі Костецький розчаровано пише Лавріненкові про те, що еміграція знову провалила досить просту, здавалося б, справу: „Але вони все-таки йолопи, ті вістяни. От і тепер. Я їм переслав адресу Бойчука, надану тобою, щоб на неї надсилали гроші за Осьмаччин переклад. А вони не послухали, дали адресу самого Осьмачки, і мій плян фінансування його шекспірівських перекладів тим самим провалився. Не знаю тепер, як собі зарадити, щоб збити до купи цю тисячу доларів, що її він зажадав як гонорар. І шкода ж не видати цих перекладів. Буде просто ганьба нам, еміграції. Прошу тебе, подумай, як тут викрутитися, щоб таки видати їх. Я зо свого боку докладу всіх зусиль, щоб зібрати потрібну суму, бодай ратами. Але відразу це не вдасться, потрібні місяць (очевидно, тут помилка, має бути — *місяці*; йдеться про 1958 рік й тисяча доларів тоді була великою сумою. — О.С.) праці заробітчанської, дружини і моєї, щоб це сталося. Подумай. Порадься з твоїми наймолодшими. Може, щось вигадують на свіжу голову. 75 дол. місячно — добре. Але він заслугував безумовно й цю тисячу” [10, с. 121].

Дещо розчарувавшись у працівниках газети „Українські вісті”, Костецький, тим не менш, у жодному разі не відмовляється від своєї ідеї видати переклади Осьмачки. До того ж, цілком визнає його заслужене право на тисячу доларів, які стають на перешкоді втілення видавничого про-

екту. Про фінансові справи довкола Осьмачки та його перекладів Костецький невдовзі знову пише до Ю.Лавріненка й І.Кошелівця, який тоді перебуває в США: „Велике й важливе питання: подумайте про багато долярів. Шліть мені їх стільки, скільки можете, і навіть більше. Розумієте самі, що значить узяти на себе зобов'язання видати Осьмаччині переклади — зобов'язання перед ним і перед культурою. Долярів треба силу-силенну. При тому саме видання це як ще там не йшло. Це я зроблю розмірно просто тут на місці, використовуючи кредити по друкарнях — Єлисавети Адольфівни і мої. Але треба з ним потрошку теж розраховуватися. Він повинен мати найближчими тижнями бодай сто долярів, щоб заспокоївся на якийсь час. Ми робитимемо все від нас залежне, щоб йому надсилати бодай частинами. Але, будь Ваша ласка, робіть і Ви. Це ж наша спільна справа, і онуки будуть дякувати, і так далі” [10, с. 125]. Але проблема зі збором коштів залишалася, швидше за все, й надалі непереборно. З іншого листа: „Болію душею за Осьмаччині переклади. Проваджу переговори з усіма можливими інстанціями (тутешніми друкарнями, з „Союзом” в особі секретаря Остапа Тарнавського тощо). Тим часом — безуспішно. Як йому (Осьмачці) хочеться бачити переклади виданими, я знаю. Робитиму й далі все можливе, щоб і це „чудо” стало реальним” [10, с. 132]. І Костецький таки здійснив свій задум, виконавши, отже, зобов'язання й перед Осьмачкою, й перед українською культурою. Переклади двох п'єс Шекспіра вийшли у видавництві „На горі” 1961-го року книгою „Трагедія Макбета. Король Генрі IV”. А 1969-го року з'явився окремим виданням переклад В.Барки п'єси Шекспіра „Король Лір”. Цей переклад, не лише його видання, але й саме здійснення, — так само заслуга не лише Барки, але й Костецького. Прохання Костецького до Лавріненка, аби підштовхнув Барку до праці над Шекспіром — це ще один сюжет цієї епістолярії.

Паралельно зі „справою Осьмачки” ще восени 1958-го року виникає „справа Барки”: „Барка дивакуватий, я знаю: як кожен поет і як кожен старий кавалер. Але чи не можна було б щось із ним зробити, щоб не гибів чоловік

на фізичній праці і не голодував? Я з ним домовився був про переклад „Короля Ліра”, він переклав уже першу сцену, переклав блискуче, і ти в цьому переконаєшся з числа „Україна і Світ”, яке я тобі висилаю повільною поштою. Але на тому він і припинив. Мотивує саме цими подіями в своєму житті, які не дають йому зосередитися на духовій праці” [10, с. 122]. В наступному листі триває тема Барки та його перекладу: „Дякую за інформацію про Барку. Тепер мені ясно, де лежить справжня причина, чому він не бажає далі перекладати „Короля Ліра”. Факт, який глибоко засмучує обох нас. В „Україна і Світ” надруковано той фрагмент, що його він виготовував уже досі. Прочитайте і переконайтеся, що це міг би бути шедевр” [10, с. 123]. У червні 1959-го року Костецький звертається до Лавріненка: „Дозволь просити тебе про одну єзуїтську річ. Говоривши при першій же нагоді з Баркою, дай йому зрозуміти, що не тільки ми маємо обов’язки супроти нього (які ми виконуємо), але й він — супроти навіть не нас, а української культури. Йдеться про все той же переклад „Короля Ліра”, що його він так блискуче розпочав (у чому ти міг переконатися з попереднього числа „Україна і Світ”) і так ганебно перервав. Покінчення цього перекладу тим більш актуальне (і актуальне), що нещодавно в Києві інсценізовано „Ліра” в перекладі Рильського, якого я ще не читав, але щодо якого не маю сумніву: підмальована соціалістично-реалістична пласкота, в стилі віршів із „Троянди й виноград” <...> Говоривши про це з Баркою, уникни, samozрозуміло, всього, що могло б здатись йому як шантаж. Але шантаж таки повинен бути, бо йдеться тут про певні методи присилування людини до доброго діла. І погодься, що в даному разі засоби таки виправдовує мета” [10, с. 131 — 132]. В лютому 1961-го Костецький знову торкається у листі перекладу Барки: „Ще одне велике прохання до тебе. За моїми підрахунками, Барка мусів уже давно закінчити свою велику поему („Сонце”?). За ним великий моральний борг: закінчення перекладу „Короля Ліра”. Прошу тебе, вплинь на нього таким аргументом: якщо він цей переклад закінчить, то в мене буде змога видати книжку, завдяки зв’язкам з

Німецьким Шекспірівським товариством ітд. Весь наклад піде на користь його (Барки), він зможе його поступово в Америці реалізувати й за виручені гроші видати свою поему. Це ж так просто, але на всі мої (і дружинині) листи він найупертіше мовчить. Беручи до уваги, що перша сцена з цієї трагедії, від нього перекладена й опублікована в одному з чисел „Україна і Світ”, являє собою щирий шедевр, то ігнорування дальшого перекладу треба розцінювати не інакше як злочин перед Богом, людьми та українською словесною культурою” [10, с. 141 — 142]. „Шантаж” або ж спільні зусилля адресанта і адресата, як ми тепер знаємо, завершилися повним успіхом для спільної справи культурного розвитку української нації. Презентуючи Лавріненкові наприкінці 1960-го року найновіші книги видавництва „На горі” (серед яких „Вибраний Казімір Едшмід” і „Вибраний Езра Павнд”), Костецький жартома, але з почуттям гідності й не без видимого задоволення говорить, що видавництво „потрошку починає „захоплювати чужі території”. Але цей „імперіялізм”, здається, належить до благодійних — для кожної сторони” [10, с. 139].

Направду, діяльність в ім'я культури найчастіше буває багатосторонньою й корисною для всіх учасників, навіть опосередкованих, бо, ясно, що від щойно згаданих видань набули додаткової ваги й німецька, й американська культури — не лише українська. В цьому і полягає високий патос культурної діяльності, яка сприяє порозумінню та взаємозбагаченню народів. Як правило, на це працюють потужні інституції з розгалуженою структурою, а у випадку І.Костецького він мав лише одного безпосереднього помічника, дружину-німкеню Елізабет Коттмаер і зовсім небагатьох однодумців із числа української еміграції. Тим більше, можна лише дивуватися, як багато зроблено цією людиною. Й ця діяльність добре помітна та зафіксована в епістолярії Ігоря Костецького, зокрема, у листах до його адресата в Америці Юрія Лавріненка.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойчук Б. Невивчений український модернізм / Богдан Бойчук // Критика. — 2010. — Число 1-2. — С. 34 — 35.
2. Бойчук Б. Спомини в біографії / Богдан Бойчук. — К.: Факт, 2003. — 200 с. — (Серія „Українські мемуари”).
3. Бондар-Терещенко І. Розбиті окуляри / Ігор Бондар-Терещенко // Книжник-review. — 2003. — № 21. — С. 13.
4. Буревій К. Ваші пальці... / Кость Буревій // Мистецькі матеріали авангарду. — 1929. — № 3. — С. 168 — 170.
5. Гнатюк О. Польсько-український діалог: часопис KULTURA та його спадщина (до сторіччя Єжи Гедройця) / Оля Гнатюк. — Львів: Центр гуманітарних досліджень; К.: Смолоскип, 2007. — 64 с.
6. Грабович Г. Недооцінений Костецький / Григорій Грабович // Грабович Г. Тексти і маски. — К.: Критика, 2005. — С. 258 — 267.
7. Гречанюк С. Співавтор україно-європейського альянсу / Сергій Гречанюк // Дивослово. — 1995. — № 9. — С. 12 — 21.
8. Державин В. Українська молода поезія на сьогодні / Володимир Державин // Державин В. Література і літературознавство: Вибрані теоретичні та літературно-критичні праці. — Івано-Франківськ: Плай, 2005. — С. 351 — 371.
9. Домонтович В. Передвеликодне (Весна 1947 року) // Домонтович В. Дівчина з ведмедиком: Роман. Болотяна лукроза: Оповідання та нариси. — К.: Критика, 2000. — С. 256 — 260.
10. Костецький І. Листи до Ю.Лавріненка / Публікація М.Р. Стеха / І.Костецький // Київська Русь. — 2008. — Книга 8 (XXVIII. — „Захід”). — С. 106 — 155.
11. Костецький І. Смерть кардинала: Радіослуховище / Ігор Костецький // Київська Русь. — 2007. — Книга 11 (XX. — „Грунт”). — С. 11 — 31.
12. Костецький І. Партія справжніх людей: Stereo-радіоп'єса / Ігор Костецький // Київська Русь. — 2007. — Книга 11 (XX. — „Грунт”). — С. 32 — 58.
13. Костецький І. Тобі належить цілий світ: Вибрані твори / Ігор Костецький. — К.: Критика, 2005. — 528 с.
14. Костецький І. Рецензії і огляди / Ігор Костецький // Кур'єр Кривбасу. — 2007. — Число 214-215 (вересень-жовтень). — С. 260 — 263.
15. Костецький І. Прогулянка книгарнею [Рец. на: Б.Бойчук. Земля була пустошня. — Нью-Йорк, 1959. — 88 с.] / Ігор Кос-

тецький // Кур'єр Кривбасу. — 2007. — Число 214-215 (вересень-жовтень). — С. 263 — 267.

16. *Костецький І.* Прогулянка книгарнею [Рец. на: Нові поезії. Вид-во Нью-Йоркської групи. — Нью-Йорк. — Ч. I, 1959. — 64 с. — Ч. II, 1960. — 64 с. — Ч. III, 1961. — 64 с.] / Ігор Костецький // Кур'єр Кривбасу. — 2007. — Число 214-215 (вересень-жовтень). — С. 268 — 274.

17. *Костецький І.* Лист до А.Любченка від 16 січня 1945 року / Ігор Костецький // Дорогий Аркадію: Листування та архіварія літературного середовища України 1922 — 1945 рр. — Львів: Класика, 2001. — С. 204 — 206.

18. *Костецький І.* Фрагмент про Домонтовича / Ігор Костецький // Кур'єр Кривбасу. — 2007. — Число 208-209 (березень-квітень). — С. 208 — 213.

19. *Костецький І.* Вибрана бібліографія / Уклав Марко Роберт Стех // Кур'єр Кривбасу. — 2009. — Число 232-233 (березень-квітень). — С. 248 — 280.

20. *Корибут Юрій* [Ігор Костецький] Доктор Серафікус: Бедкер до роману / Ігор Костецький // Кур'єр Кривбасу. — 2007. — Число 208-209 (березень-квітень). — С. 196 — 207.

21. *Костюк Г.* Зустрічі і прощання. Спогади у двох книгах / Григорій Костюк. — К.: Смолоскип, 2008. — Кн. 2. — 512 с.

22. *Коцюбинська М.* „Зафіксоване і нетлінне”: Роздуми про епістолярну творчість / Михайлина Коцюбинська. — К.: Дух і Літера; Харківська правозахисна група, 2001. — 300 с.

23. *Любченко А.* Щоденник / Аркадій Любченко. — Львів — Нью-Йорк: Вид-во М.П.Коць, 1999. — 384 с.

24. *Ільницький О.* Український футуризм 1914 — 1930 / Переклала з англ. Рая Тхорук / Олег Ільницький. — Львів: Літопис, 2003. — 456 с.

25. *Павличко С.* Нігілістичний модернізм Костецького / Соломія Павличко // Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі: Монографія. — К.: Либідь, 1999. — С. 345 — 390.

26. *Павличко С.* Ігор Костецький та Езра Паунд (Сторінка з історії українського модернізму) / Соломія Павличко // Сучасність. — 1992. — Число II. — С. 135 — 142.

27. *Павличко С.* Ігор Костецький / Соломія Павличко // Павличко С. Теорія літератури. — К.: Основи, 2002. — С. 497 — 503.

28. *Ревакович М.* Кризь іншу призму: Про феномен і поезію Нью-Йоркської групи / Марія Ревакович // Півстоліття напівтиші: Антологія поезії Нью-Йоркської групи. — К.: Факт, 2005. — С. 17 — 40.

29. Рубчак Б. Переміщене серце / Богдан Тиміш Рубчак // Критика. — 2008. — Число 10-11. — С. 32 — 34.
30. Сварог В. Про авторів з ідеями і без них / Вадим Сварог // Нові дні. — 1958. — Число 9.
31. Сварог В. Про безплідні смоківниці... / Вадим Сварог // Нові дні. — 1959. — Число 2. — С. 5 — 9.
32. Сварог В. „Модерна” література, Європа і ми / Вадим Сварог // Українські вісті. — Число 57 (1140). — 8. 08. 1957. — С. 2 — 3.
33. Слабошпицький М. Поет із пекла (Тодось Осьмачка). — Львів: Вид-во М.П. Коць; К.: Ярославів Вал, 2003. — 368 с.
34. Соловей О. Слід Леопарда. Про Ігоря Костецького і до-вкілля / Оксана Соловей // Сучасність. — 1999. — Число 9. — С. 146 — 154.
35. Стех М. Оглянувшись на півстоліття... Ігор Костецький про українську поезію / Марко Роберт Стех // Кур'єр Кривбасу. — 2007. — Число 210-211 (травень-червень). — С. 229 — 230.
36. Стех М. Вікно у будні культуротворення (Листи Ігоря Костецького до Юрія Лавріненка) / Марко Роберт Стех // Київська Русь. — 2008. — Книга 8 (XXVIII. — „Захід”). — С. 103 — 105.
37. Стус В. Лист до дружини й сина від 14. 09. 1981 / Василь Стус // Стус В. Твори: У чотирьох томах шести книгах. — Т. 6 (до-датковий). Кн. 1. (Листи до рідних). — Львів: Вид. спілка „Просві-та”, 1997. — С. 394 — 401.
38. Чапленко В. Циган непутить наше письменство (Огляд ді-яльності одного „сюрреаліста”) / Василь Чапленко // Нові дні. — 1958. — Число 6. — С. 23 — 24.
39. Шевельов Ю. Лист до А.Любченка від 27 грудня 1944 року / Юрій Шевельов // Дорогий Аркадію: Листування та архіварія лі-тературного середовища України 1922 — 1945 рр. — Львів: Класика, 2001. — С. 195 — 197.
40. Шевельов (Шерех) Ю. Я — мене — мені... (і довкруги): Спогади: В 2 т. — Т. 2.: В Європі / Юрій Шевельов (Шерех). — Харків — Нью-Йорк: Видання часопису „Березіль” — Вид-во М.П. Коць, 2001. — 304 с.
41. Шерех Ю. З повісти про двох Юрків / Юрій Шерех-Шевельов // Шерех Ю. Пороги і запоріжжя. Література. Мистец-тво. Ідеології. Три томи. Т. 2. — Х.: Фоліо, 1998. — С. 345 — 356.
42. Шерех Ю. Диптих про книжки з подвійним дном: Фраг-мент / Юрій Шерех // Кур'єр Кривбасу. — 2004. — Число 171 (лю-тий). — С. 177 — 182.

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена осмыслению писем Игоря Костецкого к Юрию Лавриненко, как эпистолярного взаимодействия двух культуртрегеров украинской эмиграции. Фигура И.Костецкого, кроме того, вбирает в себя более широкую проблематику, что связана с непростыми условиями жизни и деятельности украинских писателей в эмиграции. Из писем воссоздается сложная и самоотверженная ежедневная работа человека, поглощенного национальной и мировой культурой.

Ключевые слова: эпистолярный, культура, эмиграция.

SUMMARY

Clause is devoted to judgment of correspondence E.Kostetzky to G.Lavrinenko, as interactions of the letters of two carriers of culture of the Ukrainian emigration. A figure Kostetzky, besides incorporates wider problematics, that is connected to uneasy conditions of life and activity of the Ukrainian writers in emigration. From the letters the complex daily work of the man is reconstructed, that is absorbed by national and world culture.

Key words: the letters, culture, emigration: